

ANTAKYA'DA DİNLERARASI HOŞGÖRÜ VE HABİBİ NECCAR ÖRNEĞİ

Hüseyin Türk*

Giriş

Coğrafi konumu nedeniyle Asya, Afrika ve Avrupa arasında bir köprü konumunda olmasından dolayı Hatay, insanın hem biyolojik hem de kültürel evriminde rol oynayan önemli merkezlerden biri olmuştur. Bu önemli merkez çok uzun bir tarihi geçmişe sahip olması ile birlikte, çok farklı uygarlıklara da beşiklik etmiştir. Bölgede yapılan araştırmalar, yerleşimlerin tarihinin Orta Paleolitik döneme kadar uzandığını, Üst Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Bronz çağlarında da yerleşmelerin sürdüğünü göstermektedir. Bölgedeki bir çok mağara yerleşmesi, kazı yerleri ve çok sayıdaki höyük¹ bu sürekliliği sergilemektedir. Antik Çağlarda yaşamış olan Hurriler, Hititler, Aramiler, Fenikeliler gibi tarihe damgasını vurmuş kültürler Hatay'da yaşamıştır. Ayrıca, Hatay Batı kültürlerinden Helenistik dönemin Grek ve Roma kültürlerinin de etkisinde kalmıştır. Sınırları doğuda Semerkant, batıda Sardis'e kadar uzanan bir krallığa da başkentlik yapmıştır. Bu konumuyla doğu ve batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta ve bu etkiyi bugüne de yansıtmaktadır.

Bugün de farklı dinlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay ve merkez ilçe olan Antakya, büyük bir kültürel zenginlik sergilemektedir. Antakya'da yaşayan nüfusça en kalabalık etnik-dini grup Türk Sünnilerdir. Nusayriler (Arap Aleviler) ise

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi.

nüfus oranı itibariyle ikinci grubu oluştururlar. Arap Sünniler, nüfusça azımsanmayacak sayıdadırlar. Arap Hıristiyanlar, nüfus olarak az sayıdadırlar. Bunların dışında bir köy veya mahallede toplanmış durumda yaşamakta olan Çerkezler, Museviler, Ermeniler, Kürtler, Afganlılar gibi küçük azınlık gruplar ise Antakya'daki kültürel çeşitliliğin öteki öğelerini oluşturmaktadırlar. Türk Sünnilerin ana dilleri Türkçe'dir. Bu grubun dışında kalan Arap Alevi, Arap Sünni ve Arap Hıristiyanların ana dilleri Arapça'dır. Bütün bu etnik gruplar arasında iyi bir iletişim, sosyal ve kültürel bir etkileşim bulunmaktadır. Bu yönüyle Antakya etnisite tartışmalarının dışında, farklı bir görünüm sergilemektedir. İnsanların farklılıklarının bilincine vararak bir arada yaşamaya alışkın olmalarında Antakya'nın tarihten gelen çok kültürlü ve uyumlu ortamının payı önemlidir.

Tarih boyunca çeşitli topluluklara yurtluk etmiş olan Antakya'nın yerleşmek için tercih edilen yerlerden biri olduğu gerçektir. Bunda ve özellikle de Amik ovasının sulak ve verimli topraklarının etkisi büyüktür. Ortadoğu'yu Batı'ya bağlayan stratejik konumu, limanları, verimli toprakları, zengin su kaynakları ile her çağda önemli kent olmuştur. Bu nedenle de, sık sık istilalara uğrayarak el değiştirmiş, birçok kez yakılıp yıkılmış ve yeniden imar edilmiştir. Depremlerle ve yangınlarla yerle bir olmasına karşın yine de varlığını korumuş ve zamanla çeşitli dini grupların birlikte yaşadığı önemli kentlerden biri olmuştur.

Tarihi birliktelik (yada kader birliği) ve aynı coğrafyayı paylaşan ve aynı coğrafyada geçmişten bugüne kader birliği yapan insanların uzun bir etkileşim sonucunda farklılıkları değil benzerlikleri çoğaltmaları ve ön plana çıkartmaları oldukça doğal bir beklentidir. Kader birliği ve aynı coğrafyayı paylaşmanın dışında karşılıklı saygı ve sevgi de hoşgörü için önemli bir ön koşuldur. Bu bilincin yerleşmediği toplumlarda demokrasinin varlığından da bahsedilemez. Sevgi-hoşgörü-demokrasi üçlüsü birlikte olduklarında insan ilişkileri daha anlamlı hale gelmektedir. Bu üçlünün birlikte var olduğu ender kentlerimizden olan Antakya, "hoşgörü" kültürünün oluşması ve sürdürülmesindeki temel özelliklere sahiptir.

Hoşgörü, bir yandan insan toplumları arasında farklılıklar bulunduğunu, bir yandan da bu farklılıklara karşın benzerlikleri nedeniyle insan toplumlarının bir birlerine saygı duyabileceğini varsayar. Başka bir söyleyişle çoğulculuk bilincinden doğar ve çoğulculuğun en önemli desteklerinden biridir (Karabaş, 1995: 93) Hoşgörü, bir insanın ya da toplumun kendisinden farklı inanç ve değerler sistemine yada kısaca farklı kültüre sahip olan insan ve toplumlara karşı sevecen bir tahammül içinde olması demektir (Yumul, 1995: 176).

İrk ve din gibi doğuştan ya da aileden kazanılan farklılıkları ön plana çıkartmak yerine, kültürün bütününde ya da yaşam biçiminde geçmişten bugüne kazanılan çok sayıdaki benzerlikleri ön plana çıkartmak hoşgörünün yerleşmesi ve sürdürülmesi için önemlidir. Bu bakımdan farklı toplumları karşılaştırmalı olarak inceleyerek onların kimlik oluşumlarının temelinde yer alan etkenleri ve sonradan süreç içinde oluşan benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkartmaya çalışan araştırmaların yapılması oldukça

önemlidir.

Bu çalışmada Hatay'ın merkez ilçesi olan Antakya'nın tarihten gelen hoşgörü bilincinin tarihsel nedenleri, var olan bilgilere dayanarak açıklanacak, günümüzdeki dinler arası hoşgörüyü ilgili açıklamalar ve değerlendirmeler yapılacak ve tarihi bir kişilik olan -Antakyalı bir din şehidi- Habib-i Neccar'ın nezdinde dinler arası hoşgörü tartışılacaktır.

Antakya'da Hoşgörünün Tarihsel Nedenleri

Kültürlerin kendine özgü olduğunu yada toplumların birbirine neden benzemediğini Amerikan Antropoloji okulunun önde gelen temsilcilerinden olan Franz Boas'ın "Tarihi Özgüçülük" olarak isimlendirilen yaklaşımı oldukça iyi açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre; hiçbir iki kültür tam olarak birbirine benzemez. Her kültür kendi başına bir bütündür ve kendine özgü değerler sistemine sahiptir. Her toplum eşsiz bir tarihe sahip olmakla özgünlük kazanır ve insanları anlamak için kültürlerine, kültürleri anlamak için de tarihlerine bakmak gerekir (Bkz. Atay, 2000: 151; Özbudun-Şafak, 2005:77, 82,83; Güvenç. 1984: 82). Aynı şekilde Antakya'nın kültürel özellikleri, onun tarihsel evrimi ile çevresel koşullarının eşsiz bir ürünüdür ve ancak bu bağlam içerisinde açıklanabilir. Bu nedenle Antakya'da dinler arası hoşgörünün varlığı konusunda da tarihi bazı tespitler yapılabileceği düşünülebilir.

Antakya'nın tarihinde bir durağanlık, süreklilik görülmez. Değişken ve çok hareketli bir tarihi vardır Antakya'nın. M.Ö. 1800'lü yıllardan itibaren Hatay ve merkez ilçe olan Antakya sırasıyla aşağıdaki uygarlıklar tarafından el değiştirmiş ve çeşitli uygarlıklara beşiklik etmiştir: Akadlılar, Hititler, Huri-Mitanni, Hititliler, Asurlular, Sami-Aramiler, Urartular, Oğuzlar, Persler, Makedonlar, Fenikeliler, Ermeniler, Romalılar, Arap Müslümanlar, Alevi Hamdaniler, Bizanslılar, Fatimiler, Selçuklu Türkleri, Haçlı orduları, Memlükler, Osmanlılar ve en son da Fransızlar ve Türkiye Cumhuriyeti.

Kentin kurulmasının Seleukoslar döneminde olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Mekodanya kralı İskender'ın Persleri yenerek bölgeyi ele geçirmesinden sonra kente adının verildiği bilinmektedir. İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında yaşanan egemenlik mücadelesinden Antigonos mağlup ayrıldı ve Suriye ile Mezopotamya Seleukos yönetimine geçti. Krallığın merkezi Samandağ Çevlik bölgesinde bulunan Seleukeia Pieria'ya taşındı (Demir, 1996: 23). Bu şehir Antakya'nın iskelesi oldu ve bölgede etkisini hissettirdi. I. Seleukos M.Ö.301'de Ipsos savaşında Antigonos'u yenerek Kuzeybatı Suriye'deki "Seleucus" diye bilinen yerde dört "kardeş şehir"kurdu: Antioch, Seleucia Pieria, Apamea ve Laodicea. Seleucia Pieria, Kuzeybatı Suriye'nin başkenti oldu (Downey, 1963: 27).

Seleucus Nikator, daha önce kurulmuş olan Dafne'de (Harbiye) yeni caddeler, tiyatro ve tapınak kurmuş, caddeleri heykellerle süslemiştir. M.Ö. 195 yılında III. Antiochus zamanında kent; sanat, eğlence, ticaret ve din merkezi olarak geliştirilmiştir. Kentte şöenler ve olimpiyatlar düzenlenmiştir. Defne (Harbiye) ise villalarıyla, caddeleriyle,

tiyatro, han, hamam, tapınaklar ve çeşitli eğlencelerle tam bir mesire yeri olmuştur (Tekin, 1999: 23). Defne, mabedleri, eğlence yerleri ile şehrin bir sayfiyesi olmuştu. Yolcular, yol kavşaklarında flüt çalan, dans eden, işlemeli elbiseler giymiş kızları seyretmek için beklerlerdi. Silpiyus dağının eteklerine bahçeli villalar kurulmuştu. (Kızıldağlı, 1964: 8) Nikator tarafından kente dikilen anıtların en ünlüsü Antakya Tyche'sidir. Antakya Tyche'sinin bugün de kentin simgesi olarak kullanılmakta olması Antakyalıların tarihten gelen değerlerine sahip çıktıklarını göstermektedir.

Tarihi bilgiler Seleucoslar döneminde Antakya ilk kurulduğunda ilk sakinlerinin yerli Suriyeliler, Makedonlar, Atinalılar, Giritliler, Kıbrıslılar, Antigonias'ın (Antakya) eski sakinleri, Argiveler ve Haraclidler, bir kısım Yahudi ve emekli askerlerden oluştuğunu söylemektedir. Yani kuruluş yıllarında da Antakya çeşitli etnik ve dini topluluktan oluşan heterojen bir yapıya sahipti (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004: 6). O zamanlar şarkın incisi adını alan Antakya Orta ve Uzak Doğu'nun kilit kapısı konumundaydı. Şehirde 18 millet surlarla çevrili 4 ayrı mahallede birbirine aykırı düşünceler taşıyarak yaşarlardı (Kızıldağlı, 1964: 9)

Kent M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğuna katılmış ve Suriye eyaletinin de başkenti olmuştur. Tarihteki en parlak günlerini bu dönemde yaşamıştır. Dünyada ilk defa sokak aydınlatmasının Antakya'nın ortasından geçen iki tarafı mermer sütunlu muhteşem cadde de uygulandığı kaynaklarda geçmektedir. Bu cadde Herod Caddesi olarak bilinen bugün Kurtuluş caddesinin bulunduğu yerdedir (Bkz. Demir 1996: 114-195). Büyük İskender ve onu izleyen Helenistik dönemde Doğu Akdeniz'de İskenderiye, Antakya, Rodos üçgeni özellikle iktisadi bir çekim alanı olarak öne çıktı. Akdeniz dünyasındaki önemi açısından Antakya'nın altın çağı işte bu üçgenin köşesi olageldiği, özellikle Roma ve Doğu Roma yüzyıllarına rastlamaktadır (Özveren, 2006: 20, 24) Antakya, Antik Çağ'da "Doğunun Kraliçesi" lakabıyla anılmıştır (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:7). Romalılar zamanında da Defne Antakya'nın önemli bir eğlence mekanı ve sayfiye yeri olarak kalmıştır.

Antakya tarihine genel olarak bakıldığında; dünya tarihinde önemli bir yer tuttuğu 1000 yıla yakın bir dönem vardır. M.S. 64'te Roma İmparatorluğuna dahil olduktan sonra Antakya'nın nüfusunun yarım milyonu aşmış olduğu ve o zamanın imkanlarına göre büyük kent özelliklerine sahip olduğu belirtilmektedir. Kentin anfisi, banyoları, su yolları, kanalizasyon sistemi, tahıl depoları, silah yapım atölyeleri ve okulları dünyaca ünlüydü. Antakya'nın ortasından geçen kolonlu yol eşsiz büyüklükte ve güzellikteydi. Antakya o dönemde "şanslı insanların şanslı hayatlar yaşadığı" bir kent olarak tarif edilmekteydi (Bkz. Kasaba, 2006: 199)

Antakya, çok kültürlü ve çok dinli yapısını Roma dönemi sonrasında işgal ve afet dönemlerinde de korumasını bilmiştir. Bu yapı elbette ki sadece Antakya'ya özgü bir özellik değildi. Akdeniz çevresindeki bir çok kentin benzer dokuları vardı. Ancak Antakya'yı farklı yapan, bu çok kültürlülüğün savaflara ve işgallere rağmen sürdürülmesidir (Bkz. Kasaba, 2006: 201, 202).

Kentin Arap hakimiyetine girmesi de Antakya tarihi açısından önemlidir. Antakya M.S. 638 yılında Halep'i fetheden İslam orduları komutanı Ebu Übeyde tarafından alınmış ve kent daha sonra M.S. 944-969 yılları arasında Halep'te kurulan Alevi Hamdaniler devletinin egemenliğine girmiştir (Karasu, 1997: 8). Arap egemenliği ile birlikte 9 asırdır devam eden ve Roma İmparatorluğu döneminde "Doğunun Kraliçesi" olarak anılan ve önemli bir üs, bir kültür ve ticaret merkezi olan Antakya'nın tarihinde bir dönem kapanmış, asırlar boyu Roma ve Bizans kültürü yanında Hıristiyanlık ile de yoğrulmuş yerel özelliklerin, İslam medeniyeti ile karışmasından oluşan, bugünkü "İslam Kenti" karakterinin oluşmasına neden olan yeni bir dönem açılmıştır (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:8).

1526 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonunda Hatay ve Antakya, Osmanlı egemenliği altına girmiştir (Tekin,1999: 42-55). Antakya dört asır Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti altında kalmıştır; ancak tarih kitaplarında "Osmanlı Antakyası" hakkında geniş ve ayrıntılı bilgiye rastlanmaz (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:10). Antakya'da Ermeni, Bizans, Selçuklu ve hatta Moğol gibi uygarlıklar Osmanlıdan çok daha derin ve etkileyici izler bırakmıştır (Kasaba, 2006: 203). Bunun nedeni Antakya'nın eski dönemlerdeki ihtişamını yitirerek büyük bir kentten küçük bir kasaba haline dönüşmüş olmasıdır.

Aslında Antakya'nın kendine özgü canlı ve çok kültürlü ve çok kimlikli yaşamını sürdürmesinde Osmanlı yönetim biçiminin önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlılar Antakya ve çevresini uç bölgeleri yönettikleri şekilde yönetmişlerdir. Merkez çok az doğrudan talep yapıyor ve gündelik işler yerel liderlere bırakılıyor, bölgedeki hiyerarşiye önde gelen kişiler Osmanlıyla işbirliğini kabul ettikleri sürece karışılmıyordu. Hatta bu yönetim anlayışına uygun olarak Antakya ve çevresini aldıktan kısa bir süre sonra yönetici olarak Sünni değil Alevi Nusayri bir lider atamışlardır. Bu yaklaşımın bir sonucu yerel liderlerin güçlü konumlarını sürdürmeleri, bir diğeri ise çok kimlikli yapının korunmasıdır (Kasaba, 2006: 203-204).

Osmanlı döneminde Antakya'da var olan etnik gruplara kendilerine özgü bir yaşam sürdüren küçük etnik gruplar da eklenerek kültürel ve etnik çeşitlilik daha da zenginleşmiştir. 16. ve 17. yüzyılın başlarında Gurbat (Çingene veya öşürciyan olarak da isimlendirilen) ve her türlü işte onda bir karşılığında çalışan gezginci bir topluluk olan etnik gruplara da rastlanmaktadır (Bkz.Öztürk, 2002: 108). Osmanlı dönemi Antakya'sında nüfusu tam olarak bilinmemekle birlikte bir başka küçük grup da cariye ve kölelerdi (Bkz. Kara, 2005: 72). Antakya'daki küçük etnik gruplardan biri de Çerkezlerdir.1876 yılında Osmanlı-Rus savaşı sonrasında topraklarından atılan Çerkez göçmenler için Asî Nehrinin karşı tarafında "Muhacirin Osmaniye" yada daha sonraki adıyla "yeni mahalle" adıyla yeni bir yerleşme kurulduğu bilinmektedir (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:10).

Kara (2005: 63, 64, 67), XIX. yüzyılda Antakya'da yaşayan nüfusun, İslam, Hıristiyan ve Yahudi dinleri mensuplarından meydana geldiğini etnik olarak da Türk,

Arap, Rum ve Ermenilerden oluşuğunu belirtmektedir. Ona göre; XX. Yüzyılın başlarına kadar nüfusta önemli bir değişiklik görülmemiştir. 1901 tarihli Haleb Vilayet Salnamesine göre; Antakya, Belen ve İskenderun nüfusları incelendiğinde İslam, Ermeni Katolik, Rum Katolik, Rum Ortadoks, Ermeni Protestan, Yahudi, Latin ve Ecnebi dini grupları görülmektedir. Nüfuslarında önemli bir artış olmamakla birlikte, gayrimüslim grupların sayısında bir artış olduğu görülmektedir.

1930'larda Antakya'da araştırma yapan Weulelersse, kenti üç ayrı sitenin bileşkesi olarak değerlendirmiştir. Sitelerde üç büyük topluluktan Türkler, Hıristiyanlar ve Alevi Nusayriler oturuyordu. Kentte var olan 45 semtten 27'si Türklerin oturduğu merkezi bölgedeydi. Biri Ermeni ve öteki Hıristiyan olan semti birbirinden ayırıyordu. Kentin kuzey ve güney uçlarında ise iki Alevi mahallesi bulunmaktaydı (Bkz. Kara, 2005: 32). Kasaba'ya göre (2006: 212); Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte iki ay içinde 50.000 göçmen Suriye'ye geçmiştir. Bunların büyük kısmı Ermeni, Alevi, Sünni Arap ve Hıristiyan Arap kökenliydi. Bu büyük göçe rağmen Antakya'nın homojen bir nüfus yapısına sahip olduğu söylenemez. Antakya ve çevresi günümüzde de Türk Sünni, Arap Sünni, Arap Hıristiyan, Arap Alevi ve dışarıdan getirilerek yerleştirilen küçük etnik grupların bir arada barış içinde yaşadığı bir yerdir.

Antakya dış dünyayla alışverişe açık, kendi içinde kozmopolit, kültürel anlamda hoşgörülü bir nitelik taşıya gelmiştir. 19. yüzyıl Antakya'sı liman kenti olmamasına karşın liman kentlerini çağrıştırır bu gibi özellikleriyle, tarihte "gümüş" çağına girmiştir. Depremlerle göçlerle nüfusu köklü bir biçimde değişmişse de her seferinde Antakya'yı Antakya yapan özellikler yeni gelenlerin de kimliğine zamanla damgasını vurmuştur. Antakya bir daha hiçbir zaman altın çağındaki görkem ve önemine kavuşamamış olsa da gümüş çağında da kendi kimliğini korumayı bilmiştir. Değişimden hiç kopmamış ama büsbütün değişmek gibi bir tutkuya da kapılmamıştır. Tarihte Romalılarla Persler, Bizanslılarla Araplar, Selçuklularla haçlılar arasında sık sık el değiştiren Antakya kendi dokusunu korumayı öğrenmiş; ama değişikliklerin nasıl ağır bir bedel dayatabileceğini de yaşamış bir kenttir (Özveren, 2006: 24, 25).

Hiç kuşku yok ki bugünkü Antakya ile klasik dönemin Antakya'sı arasında dünyadaki veya bölgedeki önemleri açısından hiçbir benzerlik veya yakınlık yoktur. Aradaki fark o kadar çarpıcıdır ki günümüzün önde gelen kentlerinin silik ve önemsiz bir kent olmamak için Antakya tarihinden ibret almaları gerektiği bile söylenmektedir (Kasaba, 2006: 200). Ancak "karanlık" olarak nitelenen dönemde de Antakya klasik dönemdeki özelliklerinin bir çoğunu koruyabilmiştir. Bu özelliklerin en önemlilerinden biri de çok-dinli ve çok-kültürlü toplumsal yapının varlığı ve hoşgörü ortamının sürdürülmesidir. Antakya'daki çok sayıda etnik grubun varlığı ve çok-kültürlü yapı Antakya tarihinden devralınmış ve günümüzde de sürdürülmektedir.

Antakya'yı gezen biri pazar yerinde biraz vakit geçirirse dünyanın her köşesinden gelen farklı kültürlerden insanlarla tanışma fırsatı bulur ve dünyanın her şehri hakkında bir fikir edinmiş olur. Böylece zahmetli bir yolculuk yapmaksızın amacına ulaşmış olur

(Kasaba, 2006: 201, 202). Antakya ve çevresi yüzyıllardır bir arada yaşayan farklı etnik ve dinsel toplulukları barındıran, bu toplulukların bir arada çatışmadan yaşayabildiği, birbirini etkileyebildiği, birbirinin dönüşümüne ve değişimine katkıda bulunabildiği çok kültürlü ve çok kimlikli bir yapıya sahiptir. Kültürel çeşitliliğe tarihten gelen bir aşinalık vardır. Antakya’da farklı toplulukların tarihte çeşitli anlaşmazlıklar yaşamalarına karşın, bunu çatışmaya dönüştürmedikleri, aralarındaki birlik ve uyumu korumak için çaba harcadıkları görülür.

Antakya’da yaşayan etnik ve dini topluluklar arasındaki uyumlu ve hoşgörülü sosyal ilişkilerin var olmasında; Antakya’nın tarihinden gelen çok kültürlülük bilinci ve uyumlu ortamın varlığı ise en önemli faktör olarak dikkat çekmektedir. Bugün olduğu gibi geçmişte de Antakya’da dini ve etnik gruplar arasındaki sosyal ilişkiler kente özgü bir hoşgörülü bir niteliğe sahipti. Osmanlılar döneminde farklı etnik ve dini gruplar arasında dini ve etnik bir sürtüşme olmadığı gibi komşuluk ilişkilerinin de oldukça gelişmiş olduğu incelenen belgelerden anlaşılmaktadır Özdemir’e göre (1994:153); Müslüman ve gayrimüslimlerin birbirlerine misafirlğe gittikleri, ticari ortaklıklar kurdukları, birbirlerine çeşitli eşyalar ve gayri menkuller alıp sattıkları, ödünç para alıp verdikleri, dini ibadet, gelenek-görenekler açısından özgür ve eşit oldukları, hukuk önünde eşit oldukları, birbirlerine vekil, kefil, vasi ve şahit oldukları, yöneticiler ve hukukçular önünde eşit muameleye tabi tutuldukları gözlenmektedir.

Kültürel çeşitliliğe tarihi aşinalık Antakya’da yaşayan farklı toplulukların yaşam biçimlerinin önemli bir parçasıdır. Bu bakımdan, Antakya ve çevresi, karşılıklı etkileşim içinde birbirlerinin varlıklarına saygı gösteren farklı kültürlerin senteze uğradığı bir bölgedir. Antakya’da grup kimliğinin belirgin olduğu; ama her Antakyalının da kendisinden olmayana karşı saygılı ve hoşgörülü olduğu bir etnik yapıdan söz edilebilir. Farklı etnik gruplar ve farklı dinlere karşı hoşgörülü olmaları, geleneklerinde ve inançlarında tutucu olmamaları, gruplar arasında yakın ilişkiler geliştirilmesine olanak sağlamış ve bu yakınlık süreç içerisinde benzer gelenek, inanç ve ritüellerin doğmasını sağlamıştır.

Antakya’nın nasıl başka kentlerde yaşanan etnik çatışmalara sahne olmadığı hala merak edilen bir konudur. 20. yüzyılın ikinci yarısında Antakya hala ezan yanında çan seslerinin de duyulduğu, sokaklarında Türkçe kadar Arapça da konuşulan canlı bir kent olarak kalmıştır. Her nasılsa, yaşanan yüzyılda gittikçe monotonlaşan ve homojenleşen toplumlar arasında Antakya kendisine özel bir yer edinmiş ve bu yeri uzunca bir süre koruyabilmiştir (Kasaba, 2006: 202).

Antakya’da böyle açık ve hoşgörülü bir ortamın gelişmesi ve korunmasına yol açan faktörlerin bir kısmı kentin coğrafi konumuyla ilgilidir. Evliya Çelebi’ye göre Antakya Rum ve Arap dünyaları arasındaki sınırı belirler. Ancak bu sınır bu iki dünyayı ayıran bir engel olmaktan çok geçişleri kolaylaştıran bir köprü görevini görmüştür. Önemli ticaret ve hac yollarının kesişme noktasında olan Antakya, farklı dinlerden ve kimliklerden gelen insanları kendine çeken bir yer olarak gelişmiştir. Kasaba’ya göre (2006: 202-

203); bu yoğun trafiğin bir sonucu olarak Antakya ve çevresinde Dürzi, Şii, Nusayri, Yezidi vb. gibi eklektik ve heterodoks diye tanımlanan inanç biçimleri yoğun bir biçimde gelişmiştir. Bu inanç biçimlerinin ortak özelliği, farklı dinlerden değişik öğeleri alıp birleştirmeleri ve böylece özgün ve dışa açık bir dünya görüşüne sahip olmalarıdır. Bu inanç sistemleri bölgenin dışa açık kalmasına yardımcı oldukları gibi katı ve ortadoks görüşlerin bölgede hakimiyet sağlamasını da önlemişlerdir.

Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Antakya'da aynı çevreyi paylaşan insanlar arasındaki ilişkilerde hoşgörünün bu denli fazla olmasında ekonomik ilişkilerin önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Antakya, gelir düzeyi yüksek olan yada geliri giderlerinden daha fazla olan az sayıdaki illerimizden biridir. Bu durum geçim sıkıntısının ve ekonomik sıkıntıların daha az yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Antakya, iklimsel koşulları ve toprağın verimliliği bakımından da öteki bölgelere göre oldukça avantajlı bir konumdadır. Özellikle Amik ovasının geniş ve zengin tarım arazileri Antakya'daki gelir paylaşımında etkili olmaktadır.

Bölgenin coğrafi konumuyla bağlantılı olarak, kendine yeten bir ekonomiye sahip olması dışında, topluluklar arasındaki ticari işbölümü de hoşgörü ortamının sürdürülmesinde önemli bir faktördür. Doğruel'e göre (2005:70-90, 276) Antakya'da yaşayan toplulukların kendilerine has meslekleri ve aralarında mesleki bir işbölümü vardır. Mesleki işbölümü toplulukların bir diğerine ihtiyaç duymasına neden olmakta bu da topluluklar arasındaki uyuma katkıda bulunmaktadır. Rekabete dayalı olmayan ticaret anlayışı ve meslek yapılarının topluluk-içi kuşaklar arasında aktarılması, mesleklerin devamlılığını sağlamasının yanı sıra küçük toplulukların da ezilmesine engel olan bir sosyal ve ekonomik konum kazanmalarına yol açmaktadır. Topluluklar arasında bazı iş kollarında zanaat geçişi de olduğu görülmektedir. Neredeyse bir iş bölümünü düşündürecek biçimde farklı iş kollarında uzmanlaşma onları ticaret yoluyla birbirlerine daha çok yakınlaştırmakta, iletişimin artmasını sağlamakta, birbirlerine bağımlı kılmakta ve sınırlı kaynakların paylaşımı için rekabet etmelerini engellemektedir. Başlangıçta sadece ticari ve ekonomik olan ilişkilerin de süreç içinde sosyal ve kültürel ilişkilere yansımaları beklenmektedir.

Hoşgörünün korunmasında ve sürdürülmesinde etnik olarak azınlık konumunda olan Ermeniler, Arap Hıristiyanlar ve Nusayriler arasındaki ilişkiler de önemli bir rol oynamıştır. Doğruel'e göre (2005: 15); bu üç topluluk, evlilik konusunda aralarında belli kopuşlar yaşansa da, yerli olmanın, azınlık olmanın, ortak bir bölgesel kültürü ve kaderi paylaşmanın , ekonomik ve sosyal ilişkilere sahip olmanın etkisiyle bir ortak yaşama paydasında kaynaşmıştır ve dayanışma halindedirler.

Hatay'da yaşayan Arap Hıristiyanlar ve Alevi Nusayrilerin uzun süreler aynı mahallelerde bir arada yaşamaları, aralarında sıcak ilişkiler kurulmasına ve dayanışma-yardımlaşmanın artmasına yol açmıştır. Bu iki grup arasında gelenekler ve dini ritüeller etkileşim içinde dönüşüme uğramıştır. Geçmişte Arap Hıristiyan ve Nusayrilerin birbirlerine yakın evlerde ve mahallelerde oturdukları belirtilmektedir. Bu durum iki

grup arasındaki dayanışma ve etkileşimi güçlendirmiş gibi görünmektedir. Yerleşik bir kültürün temsilcisi olan her iki grubun da Arap kökenli olmaları ve aynı dili konuşmaları da bu etkileşimde rol oynamaktadır. Nusayrilerin her dine her inanca saygılı olmaları ve bütün peygamberleri kutsal saymaları da bu etkileşimin nedenleri arasında sayılabilir.

Antakya’da Dinlerarası Hoşgörü

Tarihten gelen çok kültürlülük ve buna bağlı olarak varlığını sürdüren hoşgörü bilinci Hatay’da yaşayan topluluklar tarafından benimsenmiş ve sürdürülmektedir. Antakya’da yaşayan farklı toplulukların etnik ve dinsel özellikleri, tarihsel ve toplumsal olarak farklılıkları içselleştiren, etkileşime ve değişime açık ortak bir bölgesel kültür oluşturacak şekilde evrimleşmiştir. “Antakya kültürü” olarak isimlendirilen bu ortak yaşama biçimiyle Antakya’nın dünyaca ünlü mozaikleri arasında da bir özdeşlik olabileceği hemen dikkati çekmektedir. Antakya kültürü, tıpkı mozaiklerdeki gibi sınırları belirgin mozaik parçalarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir bütün olarak görülebilir. Mozaik resminde her küçük mozaik parçası arasında onları birbirinden ayıran çimento vardır ama bu küçük taşlar birleşerek bir deseni bir motifi veya bir resmi oluştururlar. Tıpkı mozaiklerdeki parçaların birleşmesiyle mozağin konusunu oluşturan bütün bir resmin oluşması gibi, farklı etnik ve dini grupların yaşam biçimlerinin etkileşime uğrayarak bir sentez kültür oluşturması sonucunda da “Antakya kültürü” ortaya çıkmaktadır.

Antakya’nın mozaik kültürünün etkisi dinsel ritüellere ve simgelere de yansımıştır. Kimliği konusunda farklı algılamalar olmasına karşın, Hızır inancına Hatay’da yaşayan bütün etnik gruplarda rastlanmaktadır. Türk Sünnilerdeki Hızır, Nusayrilerde Hıdır, Hıristiyanlarda ise St. Georges yada Mar Corcis olarak isimlendirilmektedir. St. Georges, Büyük İskender, Hz. Musa’nın isminin birlikte kullanıldığı bir çok Hızır söylencesi anlatılmaktadır (Bkz. Türk, 2002). Hz. Musa ile Hızır Aleyhüsselamın buluştuğuna inanılan Samandağ’daki Nusayrilere ait Hızır türbesini ve İskenderun’daki St. Georges kilisesini bütün dinlerden ve etnik gruplardan insanlar ziyaret ederek dilek dilemektedirler. Arsuz’daki Akçalı beldesinde yaşayan Alevi Nusayriler, yumurta bayramını şenlik yaparak kutlarlar. Kendilerine özgü çok sayıdaki bayramlardaki hırısı ziyafetine farklı inançtaki insanları da davet ederler. Aleviler kendileri için en önemli bayram olan Gadir bayramında çalışmazlar ve dükkanların kepenklerini kapatırlar. O gün cehennem ateşinin bile yanmadığına inanırlar. Bu bayramda bazı Hıristiyan ve Sünni esnafın da saygı gereği olarak kepenk kapattığına tanık olunmaktadır. Hıdırellez günü olan 6 mayısta yapılan St. Georges günü kutlamalarında kiliseler sadece Hıristiyanların değil Sünni ve alevi Müslümanların da akınına uğramaktadır. Özellikle İskenderun’daki St. Georges kilisesi aynı gün ziyaretçi akınına uğrar. Her inançtan insan aynı inanç ve uygulamaları yerine getirerek dilekler dilerler adaklar adarlar.

Hıristiyanların ve Vakıflı köyündeki Ermenilerin önemli bayramlarında kiliselere çok sayıda Müslüman giderek ritüeli izlemektedir. Bunlardan en dikkati çeken her yıl 29 haziran günü dünyanın tek mağara kilisesi olan Silpiyus dağının eteklerindeki St. Pi-

erre kilisesinde kutlanan St. Pierre (Aziz Piyer) bayramıdır. Bu bayramda Türkiye'nin ve dünyanın dört bir yanından gelen Hıristiyanlar Antakya'da buluşurlar. 28 haziranda başlayan kutlamaların ilk etkinliği olan barış yürüyüşüne isteyen herkes katılır. Ancak Sünni, Alevi, Ortadoks, Katolik, Protestan, Ermeni ve Yahudi cemaatine mensup birer temsilci bu yürüyüşte mutlaka bulunmaktadır. Daha sonra ise Antakya'da yaşayan farklı dinlerin temsilcileri birbirlerinin kutsal mekanlarını ziyaret ederek buralarda dua ederler. Sırayla, Katolik Kilisesi, Ortadoks Kilisesi, Yahudi Havrası, Habib-i Neccar Camii ziyaret edilir. Bu ziyaretin sürdürülen hoşgörü ve saygıyı pekiştirdiğine inanılmaktadır. Daha sonra isteyenler barış yemeğine ve St. Pierre kilisesinin bahçesinde yapılan dinletiyeye katılırlar. Dinleti sonrasında katılanlara zeytin dalı dağıtılarak bu günün aynı zamanda "barış günü" olarak kutlandığı vurgulanır. Dinletiden sonra ise Alevi, Sünni, Yahudi, Katolik ve Protestan cemaatine mensup birer temsilci konuşma yaparak barış mesajları verir.

Farklı dinler arasındaki hoşgörü ve etkileşimin en iyi örneğini ise Nusayri bayramları oluşturmaktadır. Nusayrilerin kutladığı bayramların büyük çoğunluğu, önceki dinlerden ve güncel başka inanç biçimlerinden köken almaktadır. İslamiyet öncesindeki bütün Peygamberlerin önemli günleri ve onlarla ilgili önemli olayların gerçekleştiği günler bayram olarak kutlanır. Çünkü Aleviler için her din kutsal olarak kabul edilmektedir ve her dinin peygamberine inanılmaktadır. Bu nedenle Nusayriler üç semavi dinin bayramlarını kutlarlar. Ancak bunların içinde Hıristiyanlara ait bayramlar daha fazladır. Hıristiyanlığın hemen hemen bütün önemli bayramlarını kutlarlar. Tarihi ve politik koşullar Nusayrilerin Hıristiyanlardan daha fazla etkilenmelerine neden olmuştur. Nusayriler ve Hıristiyanlar'ın ortak kutladıkları bir çok bayram bulunmaktadır. İsa'nın doğum günü, Noel Bayramı, Paskalya Bayramı, Meryem Ana'nın gökyüzüne yükselişi, Haç bayramı, St. Georges günü, Barbara bayramı ve başka bir çok Hıristiyan bayramları Nusayriler tarafından de kutlanmaktadır. Nevruz ve Mihrican Bayramları gibi İran etkisi taşıyan bayramlar da kutlanmaktadır. Bunun nedeni baskı ve katliamlarla karşı karşıya kaldıkları dönemlerde Hıristiyanlar ile Nusayriler arasında büyük bir yardımlaşma ve koruma-kollama geleneğinin oluşması olarak açıklanmaktadır.

Bu etkileşimin en ilginç yanı Hıristiyanların basit bir Pazar ayiniyle andıkları günleri, Nusayrilerin bayram şeklinde kutlamalarıdır. Bayram ve kutsal günlerde kilise ve türbelerde bahur ve mum yakılması hem Müslümanlarda hem de Hıristiyanlarda görülen en yaygın uygulamadır. Nusayriler ve Ortadoks Hıristiyanlarda bu pratik daha yaygın görülmesine karşın, Arap ve Türk Sünnilerde de bu pratiğe rastlanmaktadır. Hıristiyan inancında kurban kesme ritüeli yoktur. Çünkü onların inancına göre; tanrı en sevdiği varlığı olan oğlu İsa'yı insanlığın ilk günahına karşılık olarak kurban etmiştir. Ancak Hatay'da yaşayan Hıristiyanlar arasında bayramlarda kurban kesme ritüeli olduğu belirlenmiştir. Vakıflı köyünde ve Altınözü'nün Tokaçlı köyünde kurban etiyle hırısı yapılarak komşulara ve fakirlere dağıtılmaktadır. Hıristiyan inancının dayandığı temeller göz önüne alındığında; bölgede yaşayan Hıristiyanların kurban ve törensel yemek (hırısı) konusunda öteki inanç gruplarından özellikle de Nusayrilerden etkilendikleri söylenebilir. Ayrıca, Alevilerin cenazelerini camiden kaldırmaları veya mevlit yapmaları,

bazı camilerde imamlık yapmaları ve bu camilere alevi cemaatten insanların gelerek namaz kılmaları, ramazan bayramında oruç tutmaları, ortak bayramlar kutlamaları ve aynı türbeleri ziyaret etmeleri bu değişim ve dönüşümün örnekleri olarak görülebilir.

Antakya ve genel olarak Hatay aynı zamanda “evliyalar diyarı” olarak da isimlendirilir. Anadolu’da Hatay kadar çok sayıda ve tanınmış evliya bulunan bir şehir bulmak olanaksızdır. Aynı hoşgörü ve etkileşim ortamı genel olarak türbe inancı ve kutsal mekanlar için de geçerlidir. Habib-i Neccar Camii, Yahudi havrası, Ermeni, Ortadoks, Katolik ve Protestan kiliseleri bugün de her dinden insanların uğradıkları tarihi ve kutsal mekanlar olarak varlığını korumaktadır. Nusayrilere ait olan Harbiye’deki Yusuf el-Hekim türbesi, çoğunlukla Türk Sünnilerin ziyaretçi akımına uğrayan Hatay’daki Habib-i Neccar ve Kırıkhan’daki Beyazıt Bestami Türbesi ve Hıristiyanlara ait olan İskenderun’daki St. Georges kilisesi Hatay’da yaşayan her inanç grubundan insanlar tarafından ziyaret edilerek dilek dilenmektedir. Mızraklı köyündeki Cosmanus–Dimyanus isimli Hıristiyan azizleri adına yapılan ziyarete hem Hıristiyanlar hem de Nusayrililer sahip çıkmakta ve her iki kesimden insanlar burayı sıkça ziyaret etmektedirler. Farklı inançlardan insanlar bu türbelerde kendi inanç sistemlerinin gereği olan çoğunlukla benzer pratikleri yerine getirebilmektedirler. Bu türbelerde mum yakmak, dilek ağacına paçavra bağlamak ve adak adamak ortak ve yaygın olarak yapılan inanç ve uygulamalardır. Ayrıca Hatay’daki kutsal mekanlarda taş-kaya, su, dağ ve ağacın kutsal olduğuna inanılmasından kaynaklanan doğa kültlerine de sıkça rastlanmaktadır.

Antakya’da tarihi bir miras olan türbe inancının güçlülüğü ve türbe sayısının çokluğuyla bağlantılı olarak fal ve büyüye olan güçlü inanç arasında da bir paralellik kurulabilir. Günümüz Antakya’sında yaklaşık 500’ün üzerinde türbe ve ziyaretgah bulunmaktadır. Türbe bakıcılığı bir tür geçim sağlama yolu olarak babadan oğla aktarılmaktadır. Aynı şekilde, fal ve büyüden geçimini sağlayan çok sayıda aile bulunmaktadır. Her mahallede her köyde fal bakan ve büyü yaptığına inanılan din adamı (şeyh veya hoca) bulunmaktadır. Evliyalar “keramet sahibi” olma özelliğine sahip olan ermiş kişiler olarak tanınırlar. Halk, keramet sahibi olduğuna inandıkları evliya türbelerine gitmenin yanı sıra sıkça falcılara ve büyücülere de gitmektedirler. Bu bakımdan Antakya kadar çok sayıda falcı ve büyücü bulunan ve fal ve büyüye bu denli inanılan bir kent bulmak olanaksızdır. Falcılar ve büyücülerin de, tıpkı evliyalar gibi, “keramet sahibi” olduklarına inanılmaktadır. Kendilerini ziyaret edenlere bereket verme, çocuk sahibi olmalarını sağlama, hastalıkları iyileştirme, kaybolan kişi ve eşyayı bulma, gelecekte haber verme, ayrılanları birleştirme, uzaktaki birini yakına getirme vb. gibi kerametlere sahip olduklarını inandırarak hizmetlerinin karşılığında da para almaktadırlar. Bu bakımdan, fal ve büyü yapanların geçmişteki evliyaların günümüzdeki sahte temsilcileri oldukları söylenebilir.

Dini inanışlar bazı yiyeceklerin tabu sayılmasına yol açarken bazılarının da kutsal görülmesine neden olmaktadır. Ekmek, zeytin ve su bütün inanç biçimlerinde kutsal olarak kabul edilmektedir. Hırisi sadece Alevi Nusayrilere özgü dinsel törenlerde

pişirilen kutsal bir yemek olmakla birlikte, Sünnilerde aşure ismiyle, Hıristiyanlarda ise keşkek ismiyle günlük olarak tüketilen bir yemektir (Şahin, 2003:153). Yumurta Hıristiyanlarda kutsal bir yiyecektir ve paskalya bayramında yumurtanın özel bir yeri vardır. Alevi Nusayrilerde bu bayram yumurta bayramı olarak kutlanmaktadır. Ancak Nusayrilerin bu bayramı Hıristiyanlardan etkileşim sonucunda kazandıkları bilinen bir gerçektir. Nusayriler bu bayramda Hıristiyanlar gibi yumurta boyayıp birbirleriyle yumurta tokuştururlar (Bkz. Türk, 2002). Tabu sayılan yiyecekler konusunda bile bir benzerlik söz konusudur. Dişi hayvanın kurban edilmesi, mundar hayvanın etinin yenmesi, leş yiyen hayvanların etinin yenmesi yaygın olarak tabu sayılan yiyeceklerdir. Ancak bu konuda Musevilerle Nusayriler arasındaki benzerlik diğer inanç gruplarından daha fazladır. Bu da bu iki toplum arasında tabu sayılan yiyecekler konusunda bir etkileşim olabileceğini düşündürmektedir (Bkz. Şahin, 2003: 121, 124). Müslüman ve Hıristiyanların bayramlarında yapılan yemekler de benzerlik göstermektedir. Her iki dini grup arasında da oruk (içli köfte), tepsi kebabı, kağıt kebabı ve katıklı ekmek bayramlarda gelen konuklara sunulan başlıca yiyeceklerdir (Boran, 2003: 97).

Aslında bir arada yaşamaya alışılmış barışçıl bir ortamda her inançtan insan kendi dininin gereklerini yerine getirmektedir. Dini ritüeller inanç gruplarının grup içi ilişkilerini, dayanışmalarını ve kimlik oluşumlarını pekiştirmektedir. Bir taraftan dinin özellikleri korunmaya ve ritüeller sürdürülmeye çalışılırken öte yandan çağa ve toplumsal çevreye uyum sağlamak için dinsel ritüellerde kendiliğinden ve süreç içinde karşılıklı etkileşim sonucunda bir değişim ve dönüşüm de yaşanmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün en önemli sonuçlarından biri de; Müslümanlar ve Hıristiyanlar'ın aynı azizlere saygı duyabilmeleri ve aynı dinsel mekanlarda bir araya gelebilmeleridir. Her inanç biçiminden insanın bir araya geldiği ortak dinsel mekanlardan birisi de Antakya'da Kurtuluş caddesinde bulunan Habib-i Neccar camiidir.

Antakya'lı Din Şehidi Habibi Neccar

Hatay'ın merkez ilçesi olan Antakya, Hıristiyanlığın ortaya çıkmasında ve yayılmasında önemli rol oynayan merkezlerden biridir. Hıristiyanlığın Kudüs dışına yayılmasından sonra bugünkü yapısına ulaşmasında dinamik bir rol oynamıştır. Antakya havarilerin ilk uğrak yeri olmuştur. Özellikle batı Hıristiyanlığının şekillenmesinde önemli bir konuma sahip olan Hıristiyan dininin en büyük havarisi Pavlos çalışmalarına burada başlamıştır. Hıristiyanlığın M.S. 34-36 yıllarında ilk defa Antakya'dan yayıldığı söylenmektedir. St. Paul, St. Barnabas ve St. Pierre Hıristiyanlığı yaymak için Antakya'da yerleşmişler ve "Hıristiyan" adını ilk defa burada kullanmışlardır. Antakya, Kudüs'ün tahribinden sonra Hıristiyanlığın merkezi olmuştur. Bu nedenle Hıristiyanlık Kudüs'ten sonra ilk kez burada yayılmaya başlamıştır. Kudüs'ün Müslümanların elinde olduğu dönemde Hıristiyanlar hac yapmak için Antakya'ya gelmişler ve Antakya'yı da Kudüs gibi kutsal şehir kabul etmişlerdir Antakya'nın Kudüs'e yakın büyük ve zengin yerleşim merkezi olması; Anadolu ve Yunanistan'a ulaşan yolların kavşağında bulunması nedeniyle Kudüs'ten

gönderilen havariler burada toplanmışlardır (Bkz. Yılmaz 1998: 55; Tekin, 1999: 23). Antakya’da Hıristiyanlığın yayılmasıyla ilgili olarak İncil’deki “habercilerin işleri 11” adlı ayette; “Pavlos ve Barnabus’un Tarsus’tan Antakya’ya birlikte giderek bir yıl süreyle öğrencilerine Hıristiyanlığı öğrettikleri ve inananlara ilk kez burada “Hıristiyan” adının verildiği” belirtilmektedir. Günümüzde de Antakya Hıristiyanlar için bir hac merkezi olarak kabul edilmektedir. Hıristiyan ziyaretçiler St. Pierre kilisesi ve Habibi Neccar’ın kabrini görmektedirler. Antakya ve çevresinde Hıristiyanlığın Ortadoks, Katolik, Protestan ve Neo Apostolik mezheplerine bağlı yaklaşık 6 bin inananı yaşamaktadır.

Habibi Neccar, Hıristiyanlığı yaymak üzere Roma döneminde (M.Ö. 64 – M.S. 396) Antakya’da yaşayan din şehididir. Çok tanrılı dinlerin ve putperestliğin yaygın olduğu bir dönemde Antakya’ya gelerek hak dinini yaymak isteyen elçilere ilk inanan ve sahip çıkan kişi olmuştur. Hıristiyan kaynaklarında ilk Antakyalı mümin kişi olarak bahsedilmektedir. İslam kaynaklarında ise, aralarında 6 yüzyıl olduğu halde, Habib Neccar’ın Hz. Muhammet’in evsafını gördüğü, peygamber olarak gönderileceğini bildiği ve Hz. Muhammet’e iman edenlerden olduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 1998: 54, 69, 70). Hz. İsa, Antakya halkını uyarıp doğruya, güzele ve iyiye yönlendirmek için elçiler göndermiştir. Kuran-ı Kerim’in yasin suresinde Habibi Neccar’ın cihadı ve büyük macerası bir örnek olarak anlatılmaktadır. Habib Neccar, Hıristiyanlığın yayılması için uğraşan biri olmasına karşın, Hıristiyanların çok Müslümanlar tarafından daha çok sevilmektedir. Bunun temel nedeni Tek Allah inancını yaymaya ve halkın hatalarını önlemeye çalışmasıdır. Müslüman cemaat, Habib Neccar’ı din kardeşi kabul etmekte ve Hıristiyanların onun hakkındaki inanç ve düşüncelerine saygı duymaktadır. Bu bakımdan, Habib Neccar’a ait kutsal mekanlar Antakya’da dinler arasındaki hoşgörünün ortamını oluşturduğu, Habibi Neccar isminin ise Antakya’da dini hoşgörünün sembolü olarak görüldüğü söylenebilir.

Habibi Neccar camiiinin ne zaman ve nasıl yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bazı kaynaklara göre Habibi Neccar türbesi ve camii İslam döneminde Ebu Ubeyde bin Cerrah tarafından yaptırılmıştır (Bkz. Tekin 1993:45). Camiinin daha önce kilise olduğu ve Suriye Memlûklerinin burayı ele geçirince kiliseyi yıktırıp yerine camii inşa ettirdikleri de rivayet edilmektedir. İlk kilise olan St. Pierre kilisesinin Antakya’da bulunması ve Hıristiyanlığın Antakya’da yayılmasından sonra buraya birçok kilise yapılması nedeniyle, bu rivayet doğru olabilir (Yılmaz 1998: 123-124). Antakyalı bir veli olan Habib Neccar, eski kaynaklarda “Sahib-i Yasin” yada “Sahibi Antakya” adlarıyla anılmaktadır (Tekin 1993: 14,15). Halk, Habibi Neccar’ın çok ziyaret edilen mağarasının bulunduğu Silpiyus dağına onun adını vermişlerdir. Silpiyus dağı üç ayrı kısımdan oluşmasına rağmen halk arasında bugün sadece “Habib Neccar Dağı” adıyla anılmaktadır. Türbesi, Habibi Neccar’ın adıyla anılan dağda, camii ise aşağı kısımda kent içindedir. Aslında camii türbe olarak da hizmete açılmıştır. Kabri, önceden gönderilen iki elçiye yardım etmek üzere gönderilen Şem’un Safa’nın kabri ile beraber camiinin alt katında bulunmaktadır. Kabrin üzeri türbe şeklinde yapılmış ve yasin suresinde kendisine

delalet eden ayet yeşil bir beze yazılarak üzerine örtülmüştür. Bu iki kabrin yanındaki odada ise ilk iki elçi olan Yuhanna ve Pavlos'un kabirleri bulunmaktadır.

Merkez'de bulunan Sünni türbelerinden Habib-i Neccar'ın adının da Kuran-ı Kerim'de yasin suresi 13-29. ayetlerde geçtiğine inanılmakla birlikte; yasin suresinde bahsedilen Karye'nin Antakya değil, Sedom şehri kavmin ise Lût kavmi olabileceğini ileri süren bazı araştırmacılar da bulunmaktadır (Bkz. Tekin, 1993: 33-35). Buna rağmen yasin Suresinde bahsedilen yerin Antakya olduğuna ve anlatılan kıssanın da Habib Neccar hakkında olduğuna Antakya halkı inanmaktadır. Bu inanç o kadar güçlüdür ki; onun başına gelen olaylar efsaneleştirilerek kuşaktan kuşağa anlatılmaktadır. Habib Neccar hakkında yaygın olarak anlatılan söylence Kur'an diliyle yer, isim ve tarih belirtilmeden yazılmış olan yasin suresindeki kıssanın halk dilinde efsaneleştirilerek anlatılan biçimidir. Buna göre:

“Hıristiyanlığın ilk yıllarında Hz. İsa haberci olarak havarilerinden Yuhanna ve Pavlos'u Antakya'ya gönderir. Yuhanna ve Pavlos Antakya'ya gelerek insanları Hıristiyanlığa davet ederler. Yolda koyunlarını otlatan Habibi Neccar ile karşılaşır. Haberci olduklarını ve hak dinini yaymaya çalıştıklarını, hastaları iyileştirdiklerini ve ölüleri dirilttiklerini söylerler. Bunun üzerine Habibi Neccar iki resulü evine götürür ve yıllardır yatalak olan oğlunu gösterir. Resuller çocuğun vücudunu sıvazlayınca Habib'in yatalak oğlu ayağa kalkar ve iyileşir. Habibi Neccar bu olaydan sonra Allah'a ve Peygamberlerine inandığını söyler ve secdeye varır. Böylece Antakya'da Allah'a inanan ilk mümin olur. Habibi Neccar, marangozdu, yüreği ilahi nurla yıkandıktan sonra sık sık şehirden uzaktaki mağarasına çekilerek Allah'a dua ve niyaz ederdi. Habibi Neccar başından geçenleri anlatarak halkı Hıristiyanlığa davet ediyordu. Bu olaylardan haberdar olan Kral Antioch yeni bir dini yaymaya çalıştıklarını haber alınca habercileri hapse attırır. Arkalarından üçüncü haberci olarak Şem-un Sefa gönderilir ve kralla iyi ilişkiler kurar. Hapisteki iki haberciyi kralın huzuruna çıkarır. Onlara “Siz neye güvenerek insanları Hıristiyanlığa davet ediyorsunuz? diye sorar. Haberciler “Biz hastaları iyileştiririz, ölüleri diriltiriz” derler. Kral “Eğer siz ölüleri diriltirseniz biz de Hıristiyanlığı kabul edeceğiz” der. Haberciler kralın yakını olan bir ölüyü diriltince; Şem-un Sefa “Ey Antakya, siz benim cennetteki yerimi görseydiniz bu insanlara işkence yapmaz, hürmet ederdiniz” der. Kral onlara inansa da; halk onlara inanmaz ve üç haberci ve Habibi Neccar halk tarafından taşlanarak öldürülürler. Habibi Neccar'ın kendi adıyla anılan dağda ibadet ettiği mağarada başı kesilerek öldürüldüğüne ve başının yuvarlanarak düştüğü yerde türbe ve camii yapıldığına inanılmaktadır.” (Bkz. Sarı 2008: 28-32; Sılay 1989: 16-28; Tekin 1993: 19-31).

Habib-i Neccar'ın Hıristiyanlığın yayılması sürecinde anlatılan bu söylencenin bir versiyonu da Müslüman Habibi Neccar için anlatılmaktadır:

“Habib-i Neccar'ın Müslüman bir din şehidi oluşuyla ilgili söylenceye göre “638 yılında Antakya'yı alan Ebu Übeyd'in bayraktarı olan Habibi Neccar,

bir elinde kılıcı bir elinde bayrak ile düşmana korku salmaktadır. Antakya'yı alırken düşman saflarını yarararak sancağı burçlara diker; ancak bu sırada bir kılıç darbesiyle başı uçurulur. Kesilen başı bir mızrağın ucuna geçirilerek Antakya kalesinin surlarına dikilir. Ancak kesik baş bu halde bile dile gelerek arkadaşlarına kılavuzluk eder. Bunun üzerine Ebu Übeyd zaferden sonra Habib-i Neccar'ın kesik başını surlardan alarak şehrin ortasına türbesini yaptırır. Başka bir anlatıya göre; Habib Neccar'ın yuvarlanan başı kralın tahtının önüne kadar gelerek krala mesaj verir. Krala "Seni Müslüman olmaya davet ediyorum, yoksa başınıza felaket gelecek" der. Ancak kral ona inanmaz ve bütün Antakya yerle bir olur. Bazılarına göre de Habib-i Neccar zafer kazandıktan sonra kesilen başını koltuğunun altına alır bir süre Kuran-ı Kerim'den ayetler okuyarak dolaşır ve sonunda bugün türbesi bulunan yerde ölür." (Naci Mansuroğlu, 50, Ortaokul, Antakya).

Bu iki söylencenin dışında Antakya'da Habib Neccar hakkındaki söylencenin farklı bir çok versiyonları da anlatılmaktadır (Bkz. Tekin 1993: 40-44; Durdu 2003: 19-20). Ancak halk arasında en yaygın olarak bilinen ve anlatılan bu iki söylencedir. Hakkında anlatılan söylencelerin dışında, Habibi Neccar ile ilgili ve Müslümanlar tarafından yerine getirilen bazı inanç ve uygulamalar da vardır. Nusayriler için Habibi Neccar'ın önemli yeri vardır. Öyleki; Nusayrilere ait "yedi embiya" yada "dokuz embiya" türbelerinde tarihi ve dini şahsiyetleriyle ön plana çıkan kişiler için makamlar yapılmış, makamlardan biri de Habib-i Neccar'a ayrılmıştır. En önemli bayramları olan, Gadir bayramında Alevi Nusayriler topluca Habib-i Neccar dağına çıkarak orada Habib-i Neccar'ın mağara türbesinde bahur yakarlar. İnanca göre; Habib-i Neccar'ın gizlice ibadet ettiği bu mağarada yaktığı bahurun bugüne kadar hiç sönmediğine inanılmaktadır. Daha çok Nusayriler tarafından ziyaret edilen Mağarada mum yakmak, bahur yakmak, türbede yatmak, taş yapıştırmak gibi İslami olmadığı için resmi otorite tarafından yasaklanmış olan bazı inanç ve uygulamalara rastlanırken, Sünniler tarafından daha sık ziyaret edilen camide ise sadece namaz kılmak dua etmek, mevlit okutmak, tespih çekmek gibi İslami olarak değerlendirilen uygulamalara daha sık rastlanmaktadır. Camiye gelen bazı ziyaretçiler ise tüm yasaklamalara ve müdahalelere karşın yasaklanan inanç ve uygulamalardan bazılarını ve hatta kilit açmak gibi büyüsel bazı uygulamaları da yerine getirmektedirler.

Sonuç

Antakya kültürü, geçmişten bugüne farklı dinlerden ve etnik gruplardan insanın bir arada barış içinde yaşamayı becerebilmesi sonucunda tarihi süreçte ortaya çıkan bir sentez, aynı zamanda da bir mozaik kültürdür. Antakya'da yaşayan toplulukların yaşam biçimleri her ne kadar bir birinden farklı olsa da bu yaşam biçimleri tarihten gelen hoşgörü bilincinin eşliğinde ortak bir senteze ulaşarak bütünleşme eğilimi göstermiştir. Bu bütünde dil, din ve iç evlilik topluluklar arasındaki sınırları veya farklılıkları

belirginleştiren, Antakyalıların tarihten gelen hoşgörülü bakışı bu farklılıkların çatışmaya veya bölünmeye uğramasını engellemiştir. Antakya'da böyle açık ve hoşgörülü bir ortamın gelişmesi ve korunmasında en önemli etkenlerden biri de kentin avantajlı coğrafi konumudur. Coğrafi konumla bağlantılı olarak gelişmiş ekonomik ilişkilerin varlığı, topluluklar arasındaki ticari işbölümü ve mesleki uzmanlık alanlarının kendiliğinden paylaşılmış olması ve yardımlaşma-dayanışmaya dayanan iyi ilişkilerin kurulması da hoşgörü ortamının sürdürülmesinde önemli faktörler arasında sayılabilir.

Antakya'da grup kimliğinin belirgin olduğunu ama ötekilere karşı saygılı bir etnik yapıdan söz edilebilir. Etnik köken, dil ve din Hatay'da yaşayan toplulukların kimlik oluşumlarında önemli bir yer tutar. Evlilik konusunda belirgin kopuşlar yaşansa da farklı topluluklar ortak coğrafyayı ve kaderi paylaşmanın, uyumlu bir ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirmelerinin etkisiyle bir ortak yaşama paydasında kaynaşmışlar ve dayanışma içindedirler. Farklı etnik gruplar ve farklı dinlere karşı hoşgörülü olmaları, geleneklerinde ve inançlarında tutucu olmamaları, gruplar arasında yakın ilişkiler geliştirilmesine olanak sağlamış ve bu yakınlık süreç içerisinde benzer gelenek, inanç ve ritüellerin doğmasını sağlamıştır. Antakya'da yaşayan çeşitli etnik ve dinsel grupların bayramlarında, ritüellerinde, yemek kültürlerinde ve kutsal kişi-kutsal mekan inançlarında dinler arası etkileşim ve hoşgörü gözlemlenmektedir. Müslümanlar ve Hıristiyanlar aynı azizlere saygı duyabilmekte ve aynı dinsel mekanlarda bir araya gelebilmektedirler. Her inançtan insanın bir araya geldiği ve çeşitli inanç ve uygulamaları sergilediği ortak dinsel mekanlardan birisi Habib-i Neccar adına yapılan türbe ve camidir. Bu bakımdan, Habib Neccar'a ait iki kutsal mekan olan türbe ve camiinin iki din arasındaki hoşgörünün ortamını oluşturduğu, Habibi Neccar isminin ise Antakya'da dini hoşgörünün sembolü olarak görüldüğü söylenebilir.

Kaynakça

- A'dan Z'ye Hatay Rehberi*. (2004). Tempo Dergisi eki. Sayı 50/835
- Atay, Tayfun, (2000). Kavramlar Kargaşası, Bilim Adamları Çatışması, Dünya'da ve Türkiye'de Sosyal İçerikli Antropolojiyi Adlandırma Sorunu. *Folklor/Edebiyat, Sosyal Antropoloji Özel Sayısı*. VI/ XXII 2000/2: 135-163.
- Boran, Aşiret. (2003). *Değişim ve Etkileşim Boyutuyla Hatay'da Hıristiyan Bayramları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, M.K.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Antropoloji Anabilim Dalı, Hatay.
- Demir, Ataman.(1996). *Çağlar İçinde Antakya*. İstanbul: Akbank yayını.
- Downey, G. (1963). *Ancient Antioch*. Princeton: Princeton University Press.
- Doğruel, Fulya. (2005). *İnsanîyetleri Benzer*. İstanbul: iletişim yayımları.
- Durdu, Aydın. (2003). Hatay Arap Alevilerinde (Nusayriler) Eren İnancı ve İnanç Merkezleri. *Yol, Arap Aleviliği (Nusayriler)*. Sayı 21: 13-25.

- Güvenç, Bozkurt. (1984). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kasaba, Reşat (2006). Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış. Eyüp Özveren ve ark. (ed.), *Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih Görünüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kara, Adem (2005). *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karasu, Mehmet. (1997). *Harbiye*. Antakya: Onur Ofset.
- Karabaş, Seyfi. (1995). Ekinlerarası Hoşgörünün Kaynağı Olarak Halkbilgileri. *Uluslararası Hoşgörü Kongresi'ne sunulmuş bildiri*, 10-12 Haziran. Antalya.
- Kızıldağlı, Edip.(1964). *Antakya Kapılarında*. İstanbul.
- Özbudun, Sibel ve Balkı Şafak. (2005). *Antropoloji, Kuramlar/Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özveren, Eyüp. (2006). Giriş: Zaman İçinde Avrupa, Akdeniz Dünyası ve Antakya Üzerine Düşünceler. Eyüp Özveren ve ark. (ed.), *Akdeniz Dünyası, Düşünce, Tarih Görünüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, Mustafa. (2002). 16. ve 17. Yüzyılın Başlarında Antakya. *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri*, Antakya.
- Özdemir, Rıfat. (1994). Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı 1706-1860. *Belleten*, Cilt LVIII, Sayı 221, s. 119-157.
- Sarı, Zafer. (2008). *Habib-i Neccar (Sahib-i Yasin)*. Antakya: Antakya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sılay, Mehmet. (1989). *Hatay Evliyaları*. İskenderun: Kültür Ofset Basımevi.
- Şahin, Kadriye. (2003). *Antakya Geleneksel Yemek Kültürünün Beslenme Antropolojisi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, M.K.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Antropoloji Anabilim Dalı, Hatay.
- Tekin, Mehmet. (1993). *Antakya'lı Din Şehidi Habib Neccar*. Antakya: Kültür Ofset.
- Tekin, Mehmet. (1999). *Hatay Tarihi*. Antakya: Zirem Basımevi.
- Türk, Hüseyin. (2002). *Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrililerde Hızır İnanıcı*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yılmaz, Yasin. (1998). *Hızır İsa- Antakya Halkı ve Habib Neccar*. Ankara: Asya Ofset.
- Yumul, Arus. (1995). Hoşgörü ve Sınırları. *Birikim*, Sayı 71-72.

Öz

ANTAKYA'DA DİNLERARASI HOŞGÖRÜ VE HABİBİ NECCAR ÖRNEĞİ

Hatay, karşılıklı etkileşim içinde birbirlerinin varlıklarına saygı gösteren farklı kültürlerin senteze uğradığı bir bölgedir. Hatay'da grup kimliğinin belirgin olduğu; ama her Hataylının da kendisinden olmayana karşı saygılı ve hoşgörülü olduğu bir etnik

yapıdan söz edilebilir. Farklı etnik gruplar ve farklı dinlere karşı hoşgörülü olmaları, geleneklerinde ve inançlarında tutucu olmamaları, gruplar arasında yakın ilişkiler geliştirilmesine olanak sağlamış ve bu yakınlık süreç içerisinde benzer gelenek, inanç ve ritüellerin doğmasını sağlamıştır. Hatay’da etnik ve dini gruplar arasındaki hoşgörü ve etkileşimin en iyi örnekleri türbe inancında görülmektedir. Farklı inançtan insanlar aynı azizlere saygı duyabilmekte ve aynı dinsel mekanlarda bir araya gelebilmektedirler. Her inançtan insanın bir araya geldiği ve çeşitli inanç ve uygulamaları sergilediği ortak dinsel mekanlardan birisi Habibi Neccar adına yapılan türbe ve camidir. Bu bakımdan, Habibi Neccar’a ait kutsal mekanların dinler arasındaki hoşgörünün ortamını oluşturduğu, Habibi Neccar isminin ise Antakya’da dini hoşgörünün sembolü olarak görüldüğü söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Hatay, Habibi Neccar, Hoşgörü, Din.

Abstract

TOLERANS BETWEEN RELIGIONS IN ANTAKYA AND HABIBI NECCAR SAMPLE

Hatay is a region where different cultures respecting each other’s existence have been synthesized in mutual interaction. Today, people with various cultural backgrounds live together in peace, displays a vast cultural prosperity in Hatay. There is a good communication, social and cultural interaction among all those ethnic groups. Among these groups, close relationships have been achieved due to their tolerant attitudes towards different ethnic groups and religions and their lack of conservatism in their traditions and faiths. As a result of this affinity, similar traditions, faiths and rituals have developed in time. The best examples of tolerance and interaction among the ethnic and religious groups can be seen in the shrine belief. People with different faiths can carry out the practices, which are generally similar, of their own belief systems in these shrines. The mosque and shrine built for Habibi Neccar is one of common religious places in which peoples from different religions gather and performe several beliefs and practices. Accordingly, it could be said that sacred places for Habibi Neccar constitute a climate for tolerans between religions and the name Habibi Neccar is seen in Antakya as the symbol for tolerans.

Keywords: Hatay, Habibi Neccar, Tolerans, Religion.